

A socialis ismeretek tanítása a közoktatás körében,¹⁾

Írta: GAAL JENŐ.

Arra a kérdésre, hogy a társadalomtani és általában a socialis ismeretek hogyan, mily mértékben és mily módszerrel vitessenek be a közoktatás terére, nem könnyű határozott választ adni és tüzetesebb javaslatokat tenni.

Maga az a kérdés is, hogy mi a szoros értelemben vett társadalmi ismeret s van-e annak oly tudománya, melyet tanítani lehet, napjainkban még mindig nagyon vitatott tétel. Hogy a társadalmi tudományok egész sora létezik, s hogy azok megismerése mind nagyobb jelentőséget nyer, az iránt nem lehet kétség. De hogy az ezeknek úgyszólván bölcséleti egybefoglalását és sublimációját képező társadalomtan, a sociologia, annyira kialakult-e már, hogy annak rendszeres oktatása közintézetekben elrendelhető, az még egyáltalán nem tisztázott kérdés.

Azonban midőn ezt én is vallom, ez nem azt jelenti, hogy a társadalomra vonatkozó helyes felfogásnak a közoktatási intézetekben való terjesztését kicsinyelném, vagy csak elodázhatónak is tartanám. Határozottan meggyőződéseim, hogy társadalmi bajaink nem kis részben a társadalom lényegének, az abban mutatkozó jelenségeknél, az egyes és az összeség

²⁾ Ez az értekezés magját képezi annak a hosszabb szabad előadásnak, melyet a szerző a múlt évi április 9-én ülésezett első országos diákcongressuson a vezetőség felkérése folytán tartott. Tárgya ma is nagyon actualis és megérdemli, hogy behatóbb eszmecserén, sőt alapos megvitatáson menjen keresztül. Azért annak közlésével – úgy hisszük – közérdeket szolgálunk.

viszonyának s az ebből folyó kötelességeknek félreismeréséből, vagy nem elég komoly mérlegeléséből származnak.

Korunk e részben még mindig a nagy vajúdasok korszaka. Az egyéni és társas élet mivoltából következtethető, hogy annak lelke az osztó igazság. De ennek megállapítás;! nem könnyű, mert az anyagi, szellemi és erkölcsi világ összefüggése iránti felfogások éles harcban állanak egymással. Haladásunk a természettudományok terén elfogultakká téti bennünket a szellemi tudományokkal szemben – ezek rovására, melyek különletét, autonómiáját sokan nem hajlandók elismerni és jelenségeit, ezek alapján pedig azok szabályszerűségeit túlnyomóan, ha nem is kizárólag, az anyagi világ törvényszerűségein alapuló analógiák által vélik megmagyarázhatónak. A külső természet megismerésének a műszak vívmányai alakjában mutatkozó sikerei eltompítják érzékünket belső természetünk törvényeinek nem kisebb fontossága iránt. Ebben rejlik sok egyoldalúságnak és fonákságnak az igazi oka. Helytelenül ismervén fel számos társadalmi baj gyökerét, azokat nem is tudjuk czélszerűen gyógyítani. Ennélfogva köz- és magánéletünk szakadatlan kínos vergődésben merül ki.

Hogy e részben javulás álljon be, az anyagi világ meglepő fejlődésének jelenségeiből kell okulást, tanulságot merítenünk. A természettudományok haladása emelte mindenféle anyagi berendezéseink technikai tökélyét, de ez nagy mértékben visszahatott a természet alaposabb megismerésére is. A társadalmi ismeretek alapján is lehet bizonyos socialis technikát kialakítani, melynek rendeltetése nemcsak az, hogy a társadalmi életet simábbá és békésebbé tegye, hanem egyúttal az is, hogy befolyást gyakoroljon a társadalmi ismeretek bővülésére és tisztázására is. A socialis élet jelenségeinek megfigyelése, azok szabályszerűségeinek megállapítása ma már szintén nem történhetik úgy, mint hajdan, hanem mindenféle szakszerű intézkedésekre és intézetekre van szükség e részben is.

Ezek tárgyalása most nem képezi feladatomat. Itt csak jelezni kívántam, hogy a társas jelenségek felvételére és feldolgozására ezentúl világszerte nagyobb gondot kell fordítani, mint eddig, mert a társadalmi igazságok tisztázása tekintetében is jórészt azon módszer alkalmazására vagyunk utalva,

mely a természet törvényeinek megállapításánál oly nagy eredményekhez juttata az emberiséget.

Ki kell azonban emelnem, hogy a társas életre vonatkozólag nem kell már napjainkban sem mindent újból teremteni. Arra vonatkozólag számos oly becses igazság és intelem létezik, melyek szem előtt tartása és megszívlelése egyesre és társadalomra nézve boldogító hatással járhat. Ezeket az ismereteket a maguk helyén és idején kellő mértékben és módón terjeszteni lehet, sőt terjeszteni multhatatlanul szükséges.

Csakhogy ez irányban igen sok a dolog lényegét érintő kérdés merül fel. A társadalmi igazságok ugyanis nem örvendenek oly általános, minden kétséget kizáró elismertetésnek, mint a természetiek. Azok alapjaira vonatkozó kételyek uralkodnak, ami eddig is nem csekély részben képezte elterjedésük és a hozzájuk való alkalmazkodás akadályát. Ily körülmények közt merőben lehetetlen a socialis ismeretek tanítását az egyetemek kivételével a közintézetekben egyszerűen az oktató személyzet tetszésére és belátására bízni. Ez a koronkint uralkodó áramlatok csapongásának maga is ki lévén téve, a socialis ismereteket oly szellemben adhatja elő és olthatja be az új nemzedékekbe, mely ahelyett, hogy a társiaságot növelné, határozottan bomlasztólag hatna a társadalomra.

Évekig töprengtem e kérdés felett. Szélesbörű kutatást folytattam minden megnyugtató eredmény nélkül. Láttam a gocialdemokratia terjedését és hatalmának növekvő erejét, s vele szemben a mély meggyőződésem szerint egyedül helyes fokozatos haladást valló, történeti alapon nyugvó reformirányzat tehetetlenségét. Amott az adott helytelen, de positiv alapon tételes módszerű eszmeterjesztés folyik, itt pedig a felfogások és törekvések annyi változatban jelentkeznek, hogy a tömegek tájékozódása csaknem lehetetlenné válik. Ennek folytán már régebben arra a meggyőződésre jutottam én is, hogy a társas ismeretek oktatásának és terjesztésének valamely positiv, szilárd alapját kell feltalálnunk.

De arról is csakhamar meggyőződtem, hogy a socialis igazságok egyszerű, bármily érdekes és vonzó tanításával kizárólagosan lehetetlen czélt érni. A socialis igazságok nagy tósztt ethikai tartalommal bírnak. Az erkölcsiséget pedig

doctrinákkal csak úgy lehet öregbíteni, ha azokat beléneveljük az emberekbe, főleg a fiatalokba. És e nevelésnek is lehetőleg szilárd alapot kell adni.

Erről még inkább meggyőződtem két évvel ezelőtt, midőn mint a magyar kormány képviselője részt vettem a londoni első erkölcsi nevelésügyi nemzetközi congressuson. Ott sok oly nézetet hallottam pro és contra, mely korábbi felfogásban megerősített. A nyugati cultura minden országának szakfőférfiai részéről történt nagyon nyomatékos nyilatkozatokból arról győződtem meg, hogy az erkölcsi világ törvényeinek elfogadtatása és alkalmazása nem csupán az értelem, hanem egyszersmind az érzelem dolga is. De e részben egy nyilatkozat sem tett reám olyan mély benyomást, mint az, melyet egy kiváló japáni államférfitől és paedagogustól olvastam. Ugyanaz az egyesület tudniillik, mely az említett congressust tartotta, két évvel előbb egy erkölcsi oktatási írásos enquete-t rendezett, melynek eredményeit két vaskos kötetben tette közzé. Az első az angolországi, a második a külföldi ezirányú véleményeket foglalja magában. Ez utóbbi tartalmazza báró KIRUCHI-nak azt a nagyon érdekes és nyomatékos nyilatkozatát, mely nézetem szerint a socialis ismeretek közoktatás útján való terjesztésének igazán helyes és egyedül aggálytalan irány- elvét tartalmazza.

Erre a nevelésügyi congressuson felszólalt másik japáni szakembernek, YosniDA-nak, szavai tettek figyelmessé, aki oda nyilatkozott, hogy míg a nyugat-európai cultura emberei a vallásos erkölcsi sikeres oktatás útján lesznek hazafiasok, addig a japániak hazafiságuk folytán válnak erkölcsösekké.

Báró KIRUCHI teljesen jártas az európai közoktatásügy terén, mert képzettségét nem kis részben angol egyetemeken szerezte. Az erkölcsoktatási nemzetközi írásos szakértekezlethez egy oly munkálattal járult, melyben a japáni viszonyokat ismerteti. Mindenek előtt angol fordításban nagy góth betűkkel nyomatva közli a japáni császárnak következő korszakos manifestumát:

»Tudjátok meg alattvalóink, hogy császári őseink birodalmunkat széles és örökké tartó alapon emelték fel, s mélyen és erősen beleoltották az erényt; alattvalóink tehát odaadással és gyermeki kegyelettel tüntessék fel annak szépségét.

Ez dicsősége birodalmunk alapjellegetek és ebben rejlik nevelési ügyünk forrása. Alattvalóink, legyetek hű gyermekei szüleiteknek, kövessétek fi- és nővéreitek; éljétek békés egyetértésben házastársatokkal; viseljétek magatokat szerényen és mértékletesen; terjesszétek ki jóakaratosokat mindenre, törekedjétek tanulni és ápoljátok a művészeteket, s ezáltal fejlesszétek értelmi képességeitek és tökélyesbítsétek erkölcsi erőteket; továbbá mozdítsátok elő a közjót és szolgáljátok a közérdeket; mindig tiszteljétek az alkotmányt és tartsátok meg a törvényeket; ha annak szüksége merül fel, ajánljátok fel magatokat bátran az államnak; és így őrizzétek meg és tartsátok fenn császári trónunknak, mely egykorú az éggel és földdel, hatalmát és fényét. Egyedül így leszte nemcsak a mi jó és hű alattvalóink, hanem csupán így teszte magasztosakká saját őseitek legjobb hagyományait is. Az út, melyet ime itt mutatunk nektek, a mi császári őseinktől ránk maradt tanítás, melyet meg kell tartani az ő utódaiknak és ezek alattvalóinak, mivel azok csalhatatlanul igazak mindenkorban és beválnak minden helyen. Azt őhajtjuk szívetekre kötni a legnagyobb tisztelettel, alattvalóink, hogy így valamennyien az erény ugyanazon tökélyéhez jussunk.

A meidzsi huszonharmadik éve tizedik hónapjának harminczadik napján.« A császári aláírás és pecsét.

Ez a kiáltvány, vagy leirat 1890-ben kelt. Erre vonatkozólag báró KIRUCHI, aki 1901-től 1903-ig közoktatási miniszter volt Japánban, különben, mikor ezeket írta, már 24 éve volt a matematika tanára a tokiói egyetemen, aki tanulmányait a londoni University College Schoolban és cambridge-i St. John's Collegeban végezte, a következő felvilágosításokat adja:

Ennek a császári leiratnak országos, a japáni nemzetet teljesen átalakító, nagymértékben emelő hatása volt. Azt lehet mondani, hogy a japáni ethikai és a vele kapcsolatos socialis tanítás e leirat szellemének az ifjúság zsenge kedélyébe való becsepegtetésével egyértelmű.

Azt a fontosságot, melyet e leiratnak Japánban tulajdonítanak, a következők magyarázzák meg. Főoka a japáni nemzetnek uralkodójához való viszonyában, a japáni birodalom alapjellegetek és szerkezetének, alkotmányának szellemében rejlik. Az állami szerkezetnek ezt a szellemét »kokutai-

nak nevezik és úgy hivatkoznak rá, mint mi pl. a vérszerződésre, vagy a szent korona elméletére. Csak az a különbség, hogy a kokutainak jogfolytonosságát soha sem szakította meg semmi. Huszonöt, vagy a pessimisták szerint huszonegy század óta Japánban ugyanaz a nemzeti dynastia uralkodik. Erről részben ma is az a néphit, hogy a japáni nemzet kormányzása végezt az ég küldötte azt le. Első alapítóját ezzel az ottani hagyományok szerint az Égi Világosság Nagy Istennője bizta meg. Mélyebb értelme van tehát a leirat azon szavainak, melyek szerint a császári trón »oly régi, mint az ég és föld«.

A császári ház tagjai korábban maguk nemcsak uralkodtak, de kormányoztak is. Azonban századokkal ezelőtt a katonai hatalmat kezelő főtisztek, a sogunok, ragadták magukhoz a kormányzást és a császárok (akiket tennoknak és nem mikadóknak neveznek) 700 évig csak pictus masculusok voltak. De bekövetkezett 1868-ban az úgynevezett meidzsi-restauratio. A taisoguntól, a katonai erő generalissimusától, a tennó, a mostani császár, Muczuhito vette át a tényleges kormányzást is. Ekkor honosította meg Japánban a nyugateurópai culturával a második idegen közműveltséget. Az első idegen közműveltség a chinai volt, melylyel együtt a Confutse tanai is meghonosodtak Japánban. A confucianismust azután minden japáni iskolában századokon át tanították. Ez volt akkor az erkölcsi, vallási és hazafias oktatás ottan. Midőn a meidzsi-restauratio beállott, akkor ennek vége lett, mivel mindenféle régi szokással szakítottak. Megjegyzendő, hogy a confucianismusnak is egy külön japáni válfaja keletkezett.

A meidzsi után ez is megszűnvén, angol és francia erkölcsi munkákat fordítottak le és azokat kezdték tanítani, de nem nagy eredménnyel. Később még a Herbart-féle Gesinnungs-Unterrichttel is tettek kísérletet. De azt általában nem tudták kivenni, mi az új erkölcsi tanítás lényege. Hogy ebbe jobban behatolhassanak, már olyan hangok is emelkedtek, hogy fel kell venni a kereszténységet.

Ezt főleg az erkölcsitanítás positiv alapjainak megszerzése végezt sürgették, habár nem hittek a kereszténységben. Sok mindenféle elmélet merült fel e tekintetben, míg végre az említett 1890. évi fejedelmi leirat megjelent. Ekkor megtalálták a nemzeti positiv alapot és az eredmény bámulatosan nagy

lett. Báró KIRUCHI ennek az oktatásnak tulajdonítja a japáni katonák és általában a japaniak példátlan kötelességtudását és ennek folytán csodás sikereit. Szerinte azonban igaz, hogy néhány évtized alatt csak azért lehetett ily sikert elérni, mivel korábban a Confucius tanaira, a megfelelő módosítással, de lényegileg így tanították a népet.

Felveti báró KIRUCHI azt a kérdést, hogy ha nem lett volna Japánnak oly háborúja, mint az orosz, vajjon ennek az oktatásnak akkor milyen fogható eredménye lett volna. A válasza az, hogy bizonyosan kínálkozott volna más kedvező alkalom, mely annak sikeres voltát kitüntette volna.

Azt mondja továbbá, hogy ő otthon sok mindent kifogásol, mert nemzetének haladását óhajtja, de azt el kell ismernie, hogy az eredmény, különösen a családtagok s az állam és polgárainak viszonyát illetőleg, nagyon kielégítő.

Engedjék meg, hogy én ennek a példának kissé tüzete-sebb elemzésével folytassam további megokolását abbeli meggyőződésemenek, hogy valamint az erkölcsi, úgy a socialis oktatásnak is lehetőleg positiv alapot kell teremteni. Ezt a positiv alapot Japánban az úgynevezett »kokutai« képezi, amely kifejezés alatt az ottani közszerkezetnek, az alkotmány-nak szellemét értik. Nekünk is van ily közszerkezeti szelle-münk és ez: a magyar szent korona elmélete.¹⁾ E szerint minden nemes ember, később pedig minden az alkotmány sán-czaiba bevett magyar honpolgár tagja a magyar szent koronának. A japáni kokutai, vagyis alkotmányi alapelv az, hogy az államfő, a tenno, a néppel együtt szomorkodik és a néppel közösen vigad. Az államfő ott is a nemzet egészének képviselője, az iránta tanúsított hűség pedig a nemzet iránti teljes odaadással egyértelmű.

Japánban az emberek kevesebbet beszélnek a jogokról, mint a kötelességekről. Már az elemi iskolát elhagyó növen-dékeknek nem a szavazás jogát, hanem a kötelességét kötik lelkére. Azt mondják nekik, hogy arra tartoznak szavazni, akiről igazán hiszik, hogy a közérdeket a legjobban fogja

¹⁾ A szent korona elméletét TIMON ÁKOS fejti ki a maga egészében a »Magyar alkotmány és jogtörténet« (Budapest, 1910. IV. kiadás) ez. munkájában és védelmezi is meg a külföldi támadásokkal szemben. (V. ö. a Brunner-féle »Festschrift« 809-338. oldalait.)

szolgálni. Az így nevelt népnél azután érthető, hogy a nemzeti nagy közérdeket személyesítő uralkodóház iránti tisztelet majdnem vallásos jelleget ölt. Ott a közoktatás minden fokán van ethikai és sociális tanítás és nevelés. Már a népiskolában meg van hagyva a tanítóknak, hogy minden tárgynál, melynél az ethikai és polgári kötelességeket előadhatják, minden alkalmat megragadjanak erre. A közép- és szakiskolákban a császári leirat alapján, csakhogy fokozottabb mértékben, ugyanaz történik. Az erre vonatkozó kézikönyvek írására pályázatokat rendszeresítenek, bírálatukra pedig külön bizottság létezik. Kétféle ily könyveket íratnak és bíráltatnak meg. Az egyik a tanítóknak, a másik a tanulóknak való.

Különösen az erkölcsi oktatás tekintetében azok az általános pontozatok, melyek ott figyelembe jönnek, nagyon érdekesek, mert lélektani alapon tartatván, logikailag egymásból folynak. Minket e részben inkább a társadalmi és polgári kötelességekre vonatkozó adatok érdekelnek különösen. Minden pontnál meg van adva a tanítóknak az utasítás, hogy melyik kérdést mily modorban, milyen hangon, mily mértékben fejtegetsenek. Ilyen kérdések például: Milyen modort kell tanúsítani az emberekkel szemben? Ne torzsalkodjál (2 óra). Ne rejtegesd hibáidat (2 óra). Mi a tied, mi a másoké? (3 óra). Az élő dolgok (2 óra). A szomszédok (2 óra). Ne sérts másokat (2 óra). Segíts magadon. Az öreg emberek. A pontosság, ígéret. A felkelő nap zászlaja. Tartsd meg a szabályzatokat. Ő felsége a tenno. A loyaltás. Az ősök tisztelete. A nagylelkűség. A cselédekkel való bánás. A nagy japáni birodalom. Az igazi japáni. A kokutai (alapjellege a japáni birodalomnak). A jó japáni ember milyen legyen? A katonai szolgálat. A választás. A férfi és nő kötelességei. Más emberek szabadsága; a fegyelem; az ember és állam viszonya stb. stb. Az idézett fejedelmi leiratot minden iskola megkapja és annak minden szava a *kokutai* szellemében magyarázandó meghatározott számú órák alatt. De mielőtt ez történnék, azt is minden alkalommal fel kell olvasni, nehogy eltérjenek tőle. így mindenféle kötelességet felebarátok, rokonok, a fejedelem, az állam, az emberiség, sőt a természet iránt ki kell fejteni. Japánban azt is nagyon tanítják, és pedig sociális alapon, hogy a társaséletben mit jelent az illem és az étiquette. Mindenben

a jellemképzésre fektetik a fősúlyt. Már 18(38. előtt ekkép adták elő a Confucius tanait. Újabban az 1890. évi kiáltvány képezi az etnikai és socialis ismeretek tanításának positiv alapját.

Ha már most széttékintünk a saját viszonyaink felett, azt kell kérdeznünk magunktól, hogy tudánk-e mi a hazai-socialis közoktatás és nevelés céljaira ilyen positiv alapot teremteni? Én e kérdésre határozott igennel felelek. Van a magyar nemzeti geniusnak egy oly becses megnyilatkozása, mely ilyen positiv alapul úgyszólván kínálkozik. És ez nem más, mint a Legnagyobb Magyar szellemi hagyatéka. Őt ma minden politikai párt, minden felekezet és minden osztály a magáénak vallja. Esméire boldog-boldogtalan a legkülönbébb módon hivatkozik. És tényleg nincs és nem is volt soha eszmékben és érzésben oly gazdag, mindent, a nemzet összes jogosult aspiratióit, annak egyetemes érdekét felölelő, annyira haladó szellemű, a magyar jelleget oly nagybecsülő és azt mégis a világcultura magaslatára emelni akaró államférfiünk és társadalmi politikusunk, sőt bölcsészünk, mint gróf SZÉCHENYI ISTVÁN. AZ Ő rendszere a természeti és társadalmi bölcsélet szilárd alapján nyugszik és egyszersmind annak gyökerei visszanyúlnak nemzeti létünk ezer éves múltjába. Az ő tanításai kiterjednek az egyéni, a társadalmi és nemzeti élet minden terére. Mindenütt csak helyes és kipróbált javaslataival találkozunk. Az ő szellemét kell tehát magyar nemzeti géniusszá tennünk, mert az ennek legszebb, legnemesebb és legmagasztosabb nyilvánulása.

Ha a SZÉCHENYI eszméit a magyar nemzeti államszerkezete lényegének szellemében tanítanák a közoktatás minden fokozatán, épp oly eredményekre lenne kilátásunk, mint a minőket a japáni kokutai szellemében folytatott ethikai és socialis oktatással Japánban a mostani uralkodó 1890. évi kiáltványa alapján elérték.

Ezáltal elkerülnők azt a veszélyt, mely a socialis ismeretek tanításával minden megkötöttség nélkül mindig és mindenütt együtt jár. Lehetővé válnék az, hogy kialakulna társadalmunk egységes alapgondolkozása. Az a helyes világfelfogás, mely nélkül a magyar társadalom tagjai inkább egymás ellen, mint egymás kezére fognak dolgozni. Ez pedig a nemzetnek meghasonlását jelenti önmagával is. Pedig ha nemzet-

nek egyetértésre és összhangra volt szüksége valaha, akkor most a magyar az, amelyre nézve ez a szó szoros értelmében életfeltétel. Az ellenséges nagy és kicsiny népek őt körülvevő óceánjában az ismert költői hasonlat szerint fajunk valósággal hullámtól vert sziget. Ennek megerősítése egy irányban sem felesleges, de életképességének főtényezője: az okos, békés, gyarapító, minden irányban plasztikusan fejlesztő társadalmi élet. És SZÉCHENYI ennek volt a mestere. Az u tanításai megint regenerálhatják összes köz- és magánviszonyainkat. Azért szükséges azokat a japáni példa szerint bele vinni közoktatásunkba. Annak minden fokozatán tanítani kell azokat. Íratni kell mindenféle kézikönyveket e végből a tanítók és tanulók számára. Nemcsak a felsőbb, hanem a közép és alsófokú, nem csupán az általános, de a szakképzettséget nyújtó legtöbb közoktatási intézetben is nagy haszonnal lehetne a socialis ethikai előadásokat az ő szellemében rendszeresíteni. Sőt már a mesére figyelő zsenge korú gyermekeket is az általa kimutatott irányban kell óvni és nevelni. Örömmel utalok itt GAAL MÓZES-nek ügyes, nagyon jól szerkesztett meséire a Legnagyobb Magyarról, melyeket ő kis fiának mondott el. Hasonló kézi könyveket lehet a félig és egészen serdült ifjúság részére is íratni. Az ilyen mélyreható működés által társadalmunk egy nemzedék alatt teljesen átalakulna és oly csodás változások állnának be, melyeket ma csak a merész ábrándozók mernek remélni.

Ez az én felfogásom e kérdésről.

Ajánlom az eszmét mindazoknak, akik nemzetünk jövőjét szívéükön viselik és életérdekeiket gondozni hivatvák.